

Hermeneutic Motives in the Works of Origen

UDC: 101.8

DOI: 10.15421/172232

Nesprava OleksandraPh.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-0471-054X>, nesprava@icloud.com

Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)

Abstract

Why are Origen's works so important in the Catholic Church? There are two main reasons. First, his work defeated Gnosticism, and it won through allegorical interpretation, and second, Origen's work was the only most significant and influential in the development of the patriarchal interpretation of the Bible not only in Alexandria but in the church as a whole.

Attempts to solve this problem are also one of the main impulses of the development of philosophical hermeneutics of the twentieth century. In this sense, the title of the main work of Hans-Georg Gadamer "Truth and Method" is indicative. It summarizes the main idea of the work, which is that the truth can appear before us not only through the application of scientific methods, but also in other spiritual practices.

The aim of the study is to clarify the main aspects of the hermeneutic method of the Greek Christian theologian and philosopher Origen and to find common ground and differences with the founder of modern hermeneutics Hans-Georg Gadamer. The allegorical method is considered as one of the means of interpreting the Holy Scriptures in the works of Origen and G. Gadamer. The methodology of acquiring new knowledge is based on a comparative research method. Different aspects and understandings of text interpretation were considered.

Scientific novelty is to summarize the works of prominent philosophers of different eras, to clarify the essence of concepts aimed at solving a common problem, namely, the practical implementation of hermeneutic analysis of Scripture through the use of allegorical methods.

Conclusions. The problem of interpretation of sacred texts is one of the most important subjects of study of significant philosophers of different eras. None of them can finally form complete hermeneutic dimensions to allow an absolute understanding of the text. However, there are some ways to improve hermeneutic disciplines to better understand the text. Analyzing the works of Origen and Gadamer, we can conclude that they both made a great contribution to the development of such a science as hermeneutics. They both follow their own methodologies and personal paths in different historical periods. However, despite the different contexts, some similarities can be found in their hermeneutics, and this can be the way to address important issues and be useful for understanding the true spirit of the text, especially in biblical exegesis.

Keywords: interpretation, allegorical method, Origen, Gadamer, hermeneutics, hermeneutic canon, understanding, explanation

Citation: Nesprava, O. (2022). Hermeneutic motives in the works of Origen. *Grani*, 25(3), 25-29. <https://doi.org/10.15421/172232>

Герменевтичні мотиви у творчості Орігена

Несправа Олександра

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)

Анотація

Чому твори Орігена мають таке значення у католицькій церкві? Існують дві основні причини. По-перше, його робота перемогла гностицизм, і вона перемогла саме через алегоричну інтерпретацію, а по-друге, робота Орігена була єдиною найбільш значущою, та маючою вплив на розвиток святоотецького тлумачення Біблії не тільки в Олександрії, а й у церкві загалом.

Намагання вирішити цю проблему є також одним з основних імпульсів розвитку філософської герменевтики ХХ ст. В цьому сенсі показовою є назва головного твору Ганса-Георга Гадамера «Істина і метод». У ньому коротко висловлена головна ідея твору, яка полягає в тому, що істина може поставати перед нами не лише завдяки застосуванню наукового методу, а й в інших духовних практиках.

Метою дослідження є з'ясування основних аспектів герменевтичного методу грецького християнського теолога та філософа Орігена і спроба виявити спільне та відмінне з основником сучасної герменевтики Гансом-Георгом Гадамером. Розглядається алегоричний метод як один із засобів тлумачення Священного Письма у творах Орігена та Г. Гадамера. Методологія отримання нових знань ґрунтується на компаративному методі дослідження. Розглядалися різні аспекти та розуміння інтерпретації текстів.

Наукова новизна полягає в узагальненні робіт видатних філософів різних епох, з'ясуванні сутності концепцій, спрямованих на вирішення спільної проблеми, а саме, практичне втілення герменевтичного аналізу Священного Письма через використання алегоричного методу.

Висновки. Проблема інтерпретації священних текстів виступає одним з найважливіших предметів дослідження значних філософів різних епох. Жоден з них не може остаточно сформувати повні герменевтичні виміри, щоб уможливити абсолютне розуміння тексту. Проте існують певні шляхи для покращення герменевтичних дисциплін для правильного розуміння тексту. Проаналізувавши твори Орігена та Гадамера, можна зробити висновок, що вони обидва зробили великий внесок у розвиток такої науки як герменевтика. Вони обидва у різні історичні періоди дотримуються своїх власних методологій та особистих підходів. Проте, незважаючи на різний контекст, в їх герменевтиці можна знайти деяку подібність, і саме вона може бути шляхом вирішення суттєвих питань, та бути корисною для розуміння справжнього духу тексту, особливо в біблійній екзегезі.

Ключові слова: інтерпретація, алегоричний метод, Оріген, Гадамер, герменевтика, герменевтичний канон, розуміння, тлумачення

Цитування: Несправа О. Герменевтичні мотиви у творчості Орігена. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №3. С. 25-29. <https://doi.org/10.15421/172232>

Стаття надійшла / Article arrived: 16.05.2022

Схвалено до друку / Accepted: 30.06.2022

Вступ

За дві тисячі років існування християнства було розроблено різні підходи та прийоми інтерпретації: від символіко-алегоричного до історико-граматичного. Було написано сотні праць, присвячених біблійній герменевтиці. Всі вони покликані допомогти людям у розумінні Писання. Проте подібні наукові підходи все одно не дають однозначного позитивного результату, тому проблема інтерпретації досі залишається актуальною і складною.

Сьогодні біблійне тлумачення трактується як суворі філософська дисципліна. Філософська герменевтика окреслює різні шляхи створення універсального наукового методу пізнання істини, адже, з одного боку, можливість універсального наукового методу вельми проблематична з огляду на фундаментальні відмінності природознавчого виду пізнання від гуманітарного, з іншого боку, істина може бути дана нам не лише в науковому пізнанні. Всі ці методологічні питання виникали у різних контекстах та тривалий час обговорювалися філософами. Можна сказати, що намагання відповісти на ці запитання є одним з основних імпульсів розвитку філософської герменевтики. В цьому сенсі показовою є назва головного твору Ганса-Георга Гадамера «Істина і метод». У ньому коротко висловлена головна ідея твору, яка полягає в тому, що істина може поставати перед нами не лише завдяки застосуванню наукового методу, а й в інших духовних практиках. Для самого Гадамера – це історичний досвід і досвід мистецтва.

У ранній церкві було не так просто тлумачити Біблію, тому що Біблія не була всюди доступна. Ориген зробив великий внесок у тлумачення Святого Письма. Він перекладав священні писання з рідної мови іншими мовами, ввів алегоричний метод інтерпретації Біблії. Він систематично використовував філософські прийоми у тлумаченні священного писання. Подібно до того, як філософ Гадамер зробив винятковий внесок у мистецтво інтерпретації. Його теорії мають онтологічну спрагу знайти корінь істини, як і його герменевтика має особливість у пошуку розуміння справжнього змісту тексту. Він так само займався тлумаченням Писань впроваджуючи власні філософські герменевтичні засоби.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема інтерпретації текстів є предметом зацікавлення багатьох науковців, які розглядають означену сферу в контексті герменевтики. Герменевтика як теорія інтерпретації сакральних текстів пройшла довгий час становлення і розвитку від давньоєврейської традиції, Августина (1996) й Оригена (1994; 2008) до найсучасніших теорій Г.-Г. Гадамера (2000), П. Рікера (1995), Е. Hirsch (1987) та ін. Зародившись понад трьох тисяч років тому, якщо відправною точкою вважати першу старозавітну книгу «Буття» (1445 р. до Р.Х.), біблійна герменевтика продовжувала розвиватися й удосконалюватися із плином часу. У процесі багатовікового становлення

біблійна герменевтика виробила власні норми й правила теорії тлумачення сакральних текстів, за межі яких екзегет не мав права виходити. Однак, на практиці шляхи узгодження біблійних текстових сенсових протиріч вимагали від філософів інколи сягати за межі усталених канонів.

Виклад основного матеріалу

Оригена вважають батьком біблійної екзегези за те, що він прокоментував усі книги Старого і Нового Завітів у гігантській екзегетичній роботі. Одним з головних завдань апологетів того часу була боротьба з завзятістю юдеїв, які доводили необхідність дотримання Мойсеєвого закону навіть для християнства. Ориген, який не розділяв цих поглядів, був вимушений боротися з супротивниками їхньою ж власною зброєю, доводячи за допомогою засвоєного ними ж алегоричного методу, що буква стародавнього закону втратила своє значення, що сама істота Старого Завіту потребує фігурального тлумачення. Але набагато сильніше, ніж всі ці зовнішні обставини, вплинув на метод тлумачення Священного Писання у Оригена, який мав вроджений і розвинутий спосіб мислення. Обдарованою живою фантазією дух Оригена не задовільнявся сухою, односторонньою граматикою, якій його навчав батько. Швидше він відчував потяг до діяльності християнських катехетів, учнем яких був із раннього дитинства. Гаряче прагнення знання спонукало Оригена вивчати твори Платона, Наумения, Лонгіна, Нікомаха та інших філософів. У школі неоплатоніка Амонія Сакка він жив у ідеях актуальної на той час філософії. В очах платоніка чуттєвий світ — це фантом, примара, слабке відображення розумового світу ідей. Ориген надав християнський відтінок цій головній ідеї платонізму через своє вчення, що у небесному світі є образи земного. Через вплив платонічної традиції олександрійської школи, яка наголошувала на абстрактному, а не на буквальному розумінні. Ориген використовував алегоричний метод для тлумачення Біблії, як і інші визначні діячі олександрійської школи.

Згідно з Оригеном, алегорична інтерпретація має духовну сферу, а не рівень практики, такий як платонічний спосіб мислення. Ориген вважав, що подія, як і людина, складається з трьох частин: тіла, душі і духу, так і писання має три сенси: тіло — є сенс буквальний, сенс душі моральний, а сенс духу — алегоричний.

Алегорія дозволила йому запозичити Старий Завіт у євреїв, давши навіть найзагадковішим положенням закону христологічне тлумачення. Ориген використовував не лише алегоричний метод, він також застосовував методи історичної та текстової критики, які він взяв із класичної літературної освіти, щоб зруйнувати букву та продемонструвати необхідність духовного розуміння. Більшість його інтерпретацій заснована на алегоричному методі та мають велике визнання через його «універсальність».

Ориген розглядав алегоричний метод як універсальний інструмент, придатний для

інтерпретації не тільки «поетичних», але також і «історичних» книг Письма (до розряду яких ставилися і новозавітні Євангелія). Однак, інтерпретатор повинен був усе ж враховувати специфічний характер цих книг, які не можна було прямо і безпеліційно оголосити позбавленим всякої достовірності «міфом», вигаданим лише для того, щоб приховати за «іносказанням» якусь раціональну філософську або теологічну доктрину.

Подальший, щонайменше важливий момент алегоричного методу у Орігена становить його дуже суворе поняття богонатхненності. За його вченням, кожне слово, кожна літера, кожна йота Писання мають своїм автором Самого Бога і мають носити печатку Його величі. Насправді, у святих книгах міститься багато, що за буквальним значенням здається неможливим, неймовірним, неістинним. Теорія і дійсність перебувають тут у нерозривному протиріччі, але ні та, ні інша не може бути принесена в жертву. Алегорія тут допомагає отримати бажаний результат. Намір надихаючого Духа, перш за все, полягає в духовній силі священного тексту; буквальне значення є річ другорядна. У кожному слові, у кожній літері зберігається їхня повна гідність, яку закладено провіщенням божественного Духа в їх натуральному розумінні, як вказівці на духовні думки, або ж у фігуральному, як вказівник для знаходження потаємного духовного сенсу. За допомогою такого принципу знаходиться бажаний сенс, і спадають кайдани літери. Отже, алегорія Орігена зовсім не стоїть у суперечності з його строгим поняттям про богонатхненність, навпаки, у його догматичному вченні про природу і божественне походження священних книг алегоризм має найсильнішу точку опори. Принцип малозначності буквального сенсу відкриває широкі ворота алегоричного тлумачення Біблії (Trigg, 1988).

Звичайно, насамперед необхідно встановити буквальний сенс, а там де це викликає труднощі потрібно довго працювати, щоб знайти істину у досконалому духовному поясненні. З такого погляду пояснюється та легкість, з якою Оріген залишає точний, буквальний сенс і звертається до алегорії навіть там, де буква має дуже важливе значення. Метафоричний вираз, образний спосіб промови є для нього достатнім приводом, щоб піднятися на крилах ідеалізму до повітряного царства алегоричного тлумачення. Так як буквальний сенс втрачає своє значення, коли не надає абсолютного розуміння, то екзегет, перш за все, повинен точно досліджувати, що можливо і неможливо по букві. Допоміжним засобом є порівняння подібних виразів і звернення уваги на глибокий, таємничий зміст Слова Божого. (Оріген, 2008)

Однак треба зауважити, що безперечна прихильність Орігена до тлумачення алегоричного типу не означала, що він унікав і взагалі не практикував «буквальних» тлумачень. Дійсно, здебільшого у Орігена «буквальний» сенс тексту ототожнюється з його «вербальним» (або «матеріальним») сенсом самоочевидним,

загальнодоступним, який не є результатом тлумачення і виступає лише впочатком для здійснення переходу до необхідного «алегоричному» сенсу. Однак, у більшості випадків Оріген не обмежувався простим цитуванням або короткою експозицією змісту тексту, який надалі передбачалося піддати семантичній ревізії, але вдавався до розгорнутого і докладного роз'яснення його «буквального» сенсу (який за тих чи інших причин не був зрозумілий читачам, менш досвідченим у якихось історичних реаліях або лінгвістичних тонкощах, але який безумовно залишався зрозумілим для самого тлумача, в міру його власної компетентності), що, втім, жодним способом не заважало йому надалі запропонувати алегоричне тлумачення того ж самого тексту. Більш того, можна відзначити також такі випадки, коли Оріген взагалі обмежувався одним лише «буквальним» тлумаченням тексту, утримуючись від його алегоричної інтерпретації. (Оріген, 1994)

Оріген розрізняв два типи біблійних текстів: перший – це тексти, які не можуть трактуватися буквально, а тому дорівнюють до інших форм інтенційно-іносказових текстів (алегорія, притча, тощо), які допускають тільки алегоричну інтерпретацію, та другий тип текстів – це ті тексти, які можна розуміти буквально, проте вони не виключають можливості алегоричного тлумачення. Слід зазначити, що цей розподіл є вичерпним і Оріген не визнає, що в Писанні можуть бути тексти третього типу, тобто ті, які мають лише буквальний сенс позбавлений сенсу алегоричного. Оскільки, як вже було зазначено раніше, Священне Писання розглядається Орігеном перш за все як джерело таємничого вчення, що викладається Духом Святим частково в «явній», але переважно в «прихованій» формі. (Оріген, 2008)

Такий підхід Орігена не тільки збільшує число прообразів, але й дає можливість розглядати всю Біблію в цілому, у тому числі і Євангеліє, як алегорію, прагнучи таким шляхом розкрити її таємничий, духовний сенс, що дає відповідь на питання про потаємні сторони буття Бога, світу та людини.

Чому твори Орігена твори мають таке значення у католицькій церкві? Існують дві основні причини. По-перше, його робота перемогла гностицизм, і вона перемогла саме через алегоричну інтерпретацію, а по-друге, робота Орігена була єдиною найбільш значущою, та маючою вплив на розвиток святоотецького тлумачення Біблії не тільки в Олександрії, а й у церкві загалом.

Намагання вирішити цю проблему є також одним з основних імпульсів розвитку філософської герменевтики XX ст. В цьому сенсі показовою є назва головного твору Ганса-Георга Гадамера «Істина і метод». У ньому коротко висловлена головна ідея твору, яка полягає в тому, що істина може поставати перед нами не лише завдяки застосуванню наукового методу, а й в інших духовних практиках. Для самого Гадамера — це історичний досвід і досвід мистецтва.

Ганс-Георг Гадамер був одним з найвпливовіших мислителів в історії філософської герменевтики. Його концепції ефективною історичною свідомості, злиття горизонтів і позитивних функцій попереднього розуміння та упереджень були з вдячністю прийняті як біблістиками, так і теологами.

Проблема Гадамера полягає у пошуку примирення між відчуттям, яке передбачає «щось спільне» між співрозмовниками, та непроникністю, представленою інакшістю. У центрі стоїть питання цінності лінгвістичного компонента розуміння та його опосередкування в інтерпретативних відносинах з інакшістю: чи є він мостом чи межею відносин, які конститутивно населяють логос. (Гадамер, 2000)

І тут він осягає всю важливість функції тексту. «Чому, — питає Гадамер, — поняття тексту змогло набути такого універсального розширення?» (Гадамер, 2000). Він проявляється у всій своїй центральності, паралельно до зростання філософського значення герменевтичного відношення, починаючи з читання священного тексту на початку сучасності, проходячи через романтичну культуру і, насамперед, через генеалогічну критику «історичної свідомості». Коли усвідомлюється, що інтерпретація не є побічним елементом пізнання, а становить початкову структуру буття у світі, проживання насправді, тоді усвідомлюється вся незамінність мови як опосередкування, стосовно якого текст грає та займає ключове місце. «Лише виходячи з поняття інтерпретації, поняття тексту конститується як центральне поняття у структурі лінгвістики: поняття тексту характеризується тим, що у зв'язку з інтерпретацією і виходячи з неї воно представляється як даність у власному розумінні, як те, що має бути зрозуміле. Це стосується і діалогічного розуміння» (Гадамер, 2000).

З цієї причини текст має лише герменевтичне значення: саме тому Гадамер пояснює текст і текстуальність як «простий проміжний продукт, фаза комунікативного виникнення, яка передбачає дуже точну абстракцію» (Гадамер, 2000). Але цю абстракцію не слід розуміти в суто лінгвістичному сенсі, навпаки, за Гадамером, вона йде в протилежному напрямі для лінгвіста. Цей момент здається нам важливим, тому що тут учень німецького філософа Гайдеггера ясно прояснює, який специфічний профіль герменевтичної концепції мови не редукується. Текст не розглядається ним у світлі граматики та лінгвістичного коду, тобто як об'єкт аналізу, спрямованого на з'ясування механізму, за допомогою якого працює мова незалежно від змісту, що він опосередковує; значення чогось не зводиться до означаючого, що його виражає; насправді Гадамер каже однозначно: «Мовознавець хоче не вдаватися до розуміння того, що лінгвістично виражено в тексті, а хоче висвітлити функціонування мови як такої, що б текст не означав. Він тематизує не те, що повідомляється, а те, як взагалі можна щось повідомити, завдяки яким ресурсам пунктуації та кодів це відбувається. З іншого боку, з герменевтичної точки зору, має значення лише розуміння сказаного, і

для цього функціонування мови є просто попередньою умовою». (Гадамер, 2000)

За Гадамером, «значення йде окремо від автора». Він вважав, що алегоричний метод необхідно використовувати у тлумаченні священних писань. Тому що тлумачення Писань виходить за межі часу, простору та його авторів-людей. Розуміння – це подія, що відбувається у разі злиття того, що має на увазі автор і розуміє читач. Тобто читачеві має бути зрозумілим, що має на увазі автор. Неможливо бути впевненим у дійсно правильній інтерпретації того, що саме автор має на увазі в тексті. Хоча певною мірою читач міг зрозуміти, який сенс було закладено до тексту, і ця точка злиття є початком герменевтики Гадамера.

Спроба Гадамера розробити інтегративний тип герменевтики наслідуює граматично-риторичному тлумаченню античної традиції, саме цим пояснюється інтерес Гадамера до риторики, актуалізації якої він активно сприяв. Актуалізацію Гадамером предметно-проблемного сенсу тексту можна розглядати як спробу вирішення античної проблеми.

За словами Гадамера, читач має знати про історичне підґрунтя тексту. Розуміння, пояснює він, відбувається у свідомості, в якій історія, тобто Традиція, завжди формулює, та зумовлює розвиток процесу розуміння». Він назвав цей процес дієвою історичною свідомістю, а також у своїй герменевтиці виявляє цікаву платонічну філософію. Але це не чисто алегоричне тлумачення, яке Оріген використовував у своїй інтерпретації, хоча Оріген слідував суто алегоричному методу, проте він переклав Біблію з мови оригіналу на грецьку, щоб зберегти дійсний дух або значення тексту. Тому, можна зробити висновок, що його також турбувало історичне підґрунтя тексту.

Висновок.

Проблема інтерпретації священних текстів виступає одним з найважливіших предметів дослідження значних філософів різних епох. Жоден з них не може остаточно сформулювати повні герменевтичні виміри, щоб уможливити абсолютне розуміння тексту. Проте існують певні шляхи для покращення герменевтичних дисциплін для правильнішого розуміння тексту.

Герменевтичний метод Орігена базується на розрізненні між трьома типами розуміння Священного Письма: буквальним, моральним або тропологічним і духовним або анагогічним, у відповідності з людськими компонентами, а саме тілом, душею і духом. Наука зобов'язана йому першим досвідом систематичної герменевтики алегоричного пояснення священних книг. Але він визнавав і важливість граматичного вивчення Священного Писання в теорії та практиці. Проти цих позитивних світлих сторін стоять негативні, тіньові. Оріген часто і виразно говорить про нікчемність буквального сенсу, через що позбавляє містичне тлумачення свого підґрунтя. У тісному зв'язку з вченням про сенси Священного Письма стоять і герменевтичні правила Орігена. Він перебував під впливом філософської думки у своїй

базовій структурі екзегези, тому що він мав тісний контакт із існуючою філософською школою свого часу.

Гадамер, вивчаючи Священне Писання, застосовує інтерпретацію, яка базується на його власних герменевтичних дисциплінах. Однак, універсальність виступає спільною якістю в алегоричній інтерпретації як Оригена так і Гадамера.

Проаналізувавши твори Оригена та Гадамера, можна зробити висновок, що вони обидва зробили великий внесок у розвиток такої науки

як герменевтика. Вони обидва у різні історичні періоди дотримуються своїх власних методологій та особистих підходів. Проте, незважаючи на різний контекст, в їх герменевтиці можна знайти деяку подібність, і саме тому можна стверджувати, що у вченні Оригена присутні герменевтичні мотиви, які вже у XX ст. призвели мислителів до формування герменевтичного методу. Підхід Оригена був дуже корисним для розуміння справжнього духу тексту, особливо в біблійній екзегезі та християнських текстах.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Августин Святий. Сповідь. Київ: «Основи», 1996, 319 с.
 Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Герменевтика: Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. Том 1. 464 с.
 Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Герменевтика: доповнення. Київ: Юніверс, 2000. Том 2. 78 с.
 Ориген. Дев'ять гомилий об именах. Клеман Оливье. Истоки. Богословие отцов Древней церкви: Тексты и комментарии. Москва: Путь, 1994. С. 96–99.
 Ориген. О началах. СПб.: Амфора (Александрійская библиотека), 2008. 320 с.
 Окороків В. Б. Мифо-логічеська антропологія і дискурсивні ігри Богів в потоке времени. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2018. Том 21. № 10. С. 156-163.
 Полівода А. А. Розмежування екзегетики та герменевтики в сучасному академічному дискурсі. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том №8. С. 18-22. doi: 10.15421/1717108
 Рікер П. Конфлікт інтерпретацій. Очерки о герменевтике. Москва: Медіум, 1995. 415 с.
 Hirsch E. D. *Validity in Interpretation*. New Heaven-London: Yale University Press, 1987. 287 p.
 Trigg J.W. *Biblical Interpretation. Message of The Fathers of The Church*. Wilmington, USA: Paulist Press, 1988. 72 p.

REFERENCES

- Avghustyn (Sv.). (1996). *Spovid' [Confession]*. Kyiv: Osnovy.
 Gadamer, H.-G. (2000). Istyna i metod [Truth and Method]. *Hermenevtyka: Osnovy filosofskoji hermenevtyky*. Kyiv: Junivers.
 Gadamer, H.-G. (2000). Istyna i metod [Truth and Method]. *Hermenevtyka: dopovnennja*. Kyiv: Junivers. 2.
 Origen. (1994). Devjat' homylyj ob ymenakh [Homelies sur les Nombres]. *Olivier Clément. Ystoky. Boghoslovye otcov Drevnej cerkvy: Teksty y kommentaryy*. M.: Puti, 96-99.
 Origen. (2008). *O nachalakh [On the First Principles]*. St. Petersburg: Amphora (Alexandria Library).
 Okorokov, V. B. (2018). Mifo-logicheskaya antropologiya i diskursivnyie igry Bogov v potoke vremeni [Mifo-logic Anthropology and Discursive Games of Gods in Time Stream]. *Grani*, 21(10), 156-163. <https://doi.org/10.15421/1718142>.
 Polivoda, A. A. (2017). Rozmezhuвання ekzehetyky ta hermenevtyky v suchasnomu akademichnomu dyskursi [The Distinction between Exegesis and Hermeneutics in Modern Academic Discourse]. *Grani*, 20(8), 18-22. <https://doi.org/10.15421/1717108>.
 Ricoeur, P. (1995). *Konflykt ynterpretacyj. Ocherky o ghermenevtyke [Interpretation Conflict. Essays on Hermeneutics]*. Moscow: Medium.
 Hirsch, E. D. (1987). *Validity in Interpretation*. New Heaven-London: Yale University Press.
 Trigg, J. W. (1988). *Biblical Interpretation. Message of The Fathers of The Church*. Wilmington, USA: Paulist Press.